

НЕВІДОМА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ:
ТУРЕЦЬКА МОВА НА КІПРІ

Saracoğlu, Erdoğan. *Kıbrıs Ağzı. Ses bilgisi özellikleri. Metin derlemeleri. Sözlük. 4. baskı. Ocak 2009, Lefkoşa.*

Дослідження з тюркської, і зокрема турецької, діалектології на наукових методологічних засадах як в Україні, так і в самій Туреччині лише розвиваються та поповнюються новими польовими даними. Це відбувається насамперед завдяки розвитку аудіовізуальних технологій, які роблять можливими точну акустичну фіксацію діалектів та подальшу теоретичну обробку зібраних лінгвістичних даних методами експериментальної фонетики. До таких досліджень долучився і тюрколог-лінгвіст із Північного Кіпру, проректор Близькосхід-

ного університету, професор, доктор філологічних наук Ердоган Сараджоглу своєю монографією «Кіпрський діалект турецької мови. Фонетичні особливості. Збірник текстів. Словник», виданою у Левкосії 2009 р.

Е. Сараджоглу спеціалізується на вивченні кіпрського діалекту турецької мови та турецького фольклору на Кіпрі, починаючи з 1980-х років, коли ним впер-

ше було видано матеріали його власних польових студій. Як ми знаємо, Кіпр у будь-яку епоху був важливим островом і зосередженням інтересів усіх держав, що коли-небудь мали зацікавлення у середземноморському регіоні. У роки, коли фактично усе Середземномор'я було «османським озером», лише острови Кіпр та Крит перебували під венеціанським протекторатом. І хоч турецьке зацікавлення островом починається від часів правління Селіма I (1512–1520), а морські походи проти піратських кораблів – від Селіма II (1566–1574), перша висадка осmano-турецького флоту на острів (узбережжя Лімасолу) датується 1 липня 1570 р., а повний перехід острова під османське правління, якому судилося тривати 307 років, – 1 серпня 1571 р. Уже 1572 р. Селім II для посилення турецької присутності на острові видав наказ про «Міграцію на Кіпр кожної десятої з осель ремісників» із Караману, Ічелю, Йозгату, Аланії та Анталії, а також кочових племен юрюків, і переселення – чи то по своїй волі, чи примусове – турків на Кіпр тривало аж до середини XVIII ст. Відтак історичні дані свідчать про географічні корені кіпрського населення та відповідно наявність на острові діалектних рис кочових юрюків анатолійських округ, насамперед Конії, а згодом Ічелю, Анталії, Йозгату та Аланії.

Які ж основні діалектні риси визначає автор як питомі для так званої «Кибрисча» – кіпрського діалекту? Насамперед це «такання», тобто практично наскрізне одзвінчення «к» до «т» як на початку, так і в середині й на кінці слова, напр.: *ırak / itak* «далеко», *kadayıf / gadeyif* «солодощі кадаїф», *kız / gız* «дівчина», *kabak / gabag* «гарбуз», *banka / banga* «банк» тощо. Крім того, голосні в кіпрському діалекті, попри те що за кількістю або якістю не відрізняються від системи голосних літературної турецької мови, не мають довгот, які вико-

ристовуються в іншомовних запозиченнях у літературну турецьку мову, і саме тому в розмові легко впізнати турка-кіпріота, напр.: *târih / tarih* «історія», *hâmile / hamile* «вагітна», *kâtip / katip* «секретар» та ін. Ще одна риса, що зближує кіпрський діалект турецької мови з анатолійськими діалектами, – наявність носового приголосного /ŋ/ майже на всій без винятків території Кіпру (єдиний виняток – містечко Баф) на місці /н/, напр.: *baŋa / baŋa* «мені», *deniz / deniz* «море», *bin / biŋ* «тисяча» тощо. На рівні синтаксису внаслідок багаторічної взаємодії турецької та грецької мов у питальних реченнях нівелювалася питальна частка «ті?» – «чи?», і тому питальну інтонацію геть як у грецькій мові передає подовжена питальна інтонація на кінці речення, напр.: *Hasan Sizi gördüü?* «Бачив вас Гасан?», *Okula gideer?* «Піде вона до школи, еге ж?» Поруч із зазначеними рисами, що їх підтверджено багатою різноманітністю прикладів, дослідник наводить ще цілу низку рис діалекту на рівні фонології, морфології, лексики та синтаксису, а по тому переходить до тематичної класифікації та аналізу зібраних текстів – прислів'їв, частівок-мані, казок, загадок.

Проте найбільш цінну, з нашого погляду, частину книги становить словник, що дозволяє зрозуміти «Кибрисча» немісцевому туркові та іноземцеві: пальму першості в потребі тлумачення тут, природно, дістали грецизми, що їх відповідно поділено на запозичення зі старогрецької (наприклад, відсутні в сучасній літературній турецькій мові назви деяких місяців: *Abri* (літ. тур. *Nisan*) – квітень) та новогрецької мов, останні здебільшого на позначення специфічної для острова флори, як-от, напр.: *harnip / harnup*, *keçi boynuzu* – ріжкове дерево (*Ceratonia siliqua*), *andrukla / sandal ağacı* – сандалове дерево (*Arbutus andrachne*), *ayrelli / kuşkonmaz* – вид спаржі (*Asparagus acutifolius*), *babutsa / Misir inciri* – вид інжиру (*Opuntia ficusindia*), *babillora /* – вид інжиру, що визрів дочасно,

тощо. Численні також назви страв новогрецького походження, напр.: *hellim* – твердий солоний білий сир, який турки вживають лише на Кіпрі; *bastış* – весільні солодоші з цукру, мигдалю та яєчного білка; *bidda* – плаский хліб, що виготовляється із сиром хеллім або маслинами, *fetta* – бринза та ін. Процес запозичення з новогрецької зайшов доволі далеко, оскільки в діалекті з'явилися та витіснили собою турецькі новогрецькі лексеми на позначення термінів спорідненості, див.: *angoni / togun* – онук, *anibşo / erkek yeğen* – племінник, *anibşi / kız yeğen* – племінниця. Разом з тим численними в діалекті є також лексичні запозичення з арабської, перської, німецької, французької, італійської, португальської мов та латини. Велика кількість запозичень з англійської пояснюється тривалим періодом колонізаторської присутності Великобританії на Кіпрі, напр.: *adaptör* – адаптер для переключення досі використовуваної на острові триріжкової розетки на дворіжкову, *figivil gitmek* – їхати на холостому ходу на авто.

Дослідження доповнює невелика за обсягом бібліографія джерел, використаних при підготовці книги до друку: тут слід звернути увагу на невідомі українському тюркологіві праці Гасана Ерена про грецькі та слов'янські запозичення в анатолійських діалектах, а також колективне монографічне дослідження «Історія Кіпру». Зауважмо, що паном проф. Ердоганом Сараджоглу була також і раніше підготована до друку та видана у 1989 році ще одна праця на «кіпрську» тематику – «Турецька кіпрська усна народна творчість та фольклор».

Нині шановний професор працює на посаді проректора університету з питань зв'язків з органами масової інформації та суспільством і водночас викладає теоретичні дисципліни на кафедрі тюркології. Вітаємо його з успішною працею, дякуємо за подвижницький труд у польових діалектологічних експедиціях та наукові розробки, корисні для світової науки, зичимо творчої наснаги та подальшої наукової плідності.

І.М. Дрига